

مبانی عرفانی تفسیر امام خمینی(ره)

مدیر گروه قرآن و حدیث دانشگاه قم معتقد است که تفسیر امام خمینی(ره) بر مبنای عرفانی اصیل بوده و ایشان ضمن احترام به مفسران گذشته، معتقد بودند که تا کنون تفسیر مهمی برای قرآن نوشته نشده است.

مدیر گروه قرآن و حدیث دانشگاه قم معتقد است که تفسیر امام خمینی(ره) بر مبنای عرفانی اصیل بوده و ایشان ضمن احترام به مفسران گذشته، معتقد بودند که تا کنون تفسیر مهمی برای قرآن نوشته نشده است.

حجت الاسلام والمسلمین سیدرضا مودب، مدیر گروه قرآن و حدیث دانشگاه قم در گفت‌وگو با خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا) در خصوص روش تفسیری امام خمینی(ره)، گفت: امام(ره) شخصیت برجسته‌ای بودند که تحول بزرگی در تاریخ ایران و اسلام ایجاد کردند. در خصوص روش تفسیری ایشان حول دو محور مبانی عرفانی ایشان و روش ایشان در تفسیر می‌توان سخن گفت.

مبانی عرفانی تفسیر امام

مودب ادامه داد: مبانی عرفانی امام(ره) در تفسیر کمتر مورد توجه واقع شده و مغفول مانده است. حضرت امام(ره) شخصیتی عرفانی بودند و عرفان اصیل اسلامی در همه ابعاد زندگی‌شان، از جمله تفسیرشان از قرآن کریم تأثیر داشت. وی افزود: به عنوان مقدمه باید بگویم تفسیر عرفانی مورد گفت‌وگوی مفسران و عالمان بوده برخی این تفاسیر را نپذیرفته‌اند و گفته‌اند که این تفسیر نوعی تفسیر به رأی است اما تفاسیر عرفانی وقتی که مصداقش امام(ره) یا عارفان بزرگ می‌شود، جایگاه ارزشمندی خواهد داشت و این تفاسیر غیر از تفاسیر اهل باطن است که به نظر می‌رسد آن‌ها محل گفت‌وگوست. این استاد دانشگاه قم تصریح کرد: تفاسیر امام بر اساس افاضاتی است که به خاطر صفای روح و تهذیب نفس بر ایشان وارد شده است. قرآن مجید به این نکته اشاره دارد که اگر کسی در راه معارف الهی تلاش کند، خدا حقایقی را به قلب او وارد می‌کند. «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ: (خدا) به هر کس که بخواهد حکمت می‌بخشد، و به هر کس حکمت داده شود، به یقین، خیری فراوان داده شده است؛ و جز خردمندان، کسی پند نمی‌گیرد». (بقره، 269)

مؤدب ادامه داد: استاد معرفت در مباحث‌شان اشاره داشتند که خداوند یکی از موهبت‌هایی که شامل حال مفسران می‌کند، معارف باطنی است. راغب اصفهانی نیز در مقدمه‌اش یکی از شرایط مفسر را همین مسئله برشمرده و به روایت ارزشمندی اشاره می‌کند که می‌گوید کسی که چهل روز برای خدا عبادت کند، خداوند حکمت را از قلب بر زبانش جاری می‌کند و این با آیه قرآن هم‌راستاست که خداوند می‌گوید «...وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ...» و از خدا پروا کنید، و خدا (بدین گونه) به شما آموزش می‌دهد». (بقره، 282)

وی ادامه داد: همه این نکته‌ها حاکی از این مسئله است که تفاسیر عرفانی مانند تفسیر امام از جمله آثار ارزشمندی هستند که مصداق افاضات وارده و موعظات قلبی‌اند. وقتی امام تفسیر را با سوره حمد شروع کردند برخی با بیان اینکه تفسیر امام باطنی است از آن انتقاد کردند اما تفسیر ایشان بر مبنای عرفانی اصیل بوده و با تفاسیر باطنی متفاوت است. مؤدب با بیان اینکه می‌توان اعتقادات امام خمینی(ره) در خصوص قرآن را به عنوان مبانی عرفانی امام در خصوص قرآن بیان کرد، گفت: این مبانی موجب پیدایش روش تفسیری می‌شوند. ایشان معتقد هستند که قرآن بزرگ‌ترین مظهر رحمت حق است، ایشان در کتاب عادات الصلوه می‌گویند، این کتاب بزرگ الهی که از عالم غیب الهی و قرب عبودی نازل شده و برای استفاده ما مهجوران به صورت لفظ و کلام در آمده از بزرگ‌ترین مظاهر رحمت مطلقه الهیه است که ما از آن استفاده نکرده‌ایم. این استاد دانشگاه قم افزود: امام در بین رحمت‌های الهی، قرآن را بزرگ‌ترین رحمت الهی می‌داند که سبب هدایت انسان است. ایشان در بند دیگری قرآن را تجلی جمال و جلال الهی خوانده و می‌گویند «به‌پیش اهل معرفت این کتاب شریف از حق تعالی به مبدئیت جمیع شئون ذاتی صفاتی و فعلیه و جمیع تجلیات جلالیه و جمالیه شامل شده و دیگر کتب سماویه را این مرتبت نیست.»

مؤدب تصریح کرد: ایشان در این عبارت بیان می‌کنند که خدا در کتاب خود هم از نظر جمال و هم جلال تجلی کرده و در مقایسه با دیگر کتب این امتیاز را دارد که مظهر جمال و جلال الهی است. این نکته‌های دقیق برای هر کسی به راحتی مورد درک نیست.

وی ادامه داد: در بند دیگری قرآن صورت اسم اعظم توصیف شده است و این کتاب شریف صورت احدیت خوانده شده و جمع جمیع صفات و معرف مقام مقدس حق توصیف شده است. ایشان اینجا بسیار ظریف می‌فرمایند که قرآن مظهر انسان کامل و دیگر اسامی قرآن است که به مراتب نزول باز می‌گردد و نسخ و انقطاع در آن معنا ندارد.

این استاد دانشگاه قم با بیان اینکه امام در بند دیگری سر بودن و تنزل هفت‌گانه قرآن را بیان می‌کند، افزود: امام می‌گویند که قرآن سر است سر سر است، سر مستتر به سر است، یا می‌گویند قرآن تنزل کرده و پایین آمده تا به قلب پیامبر نازل شده است و از آنجا هم نازل شده و پایین آمده تا به جایی برسد که همگان آن را بفهمند.

وی ادامه داد: این بدان معناست که قرآن برای این که قابل فهم شود در هفت مرحله مدام تنزل کرده و ساده‌تر شده تا قابل فهم شود و این فرمایش با فرمایش بسیار دقیق که با این روایت که قرآن بر هفت مرتبه و یا حرف نازل شده است مطابقت دارد و به این معناست که ما باید هفت مرحله برای فهم قرآن، بالا رفته و سیر صعودی داشته باشیم.

امام روش جدیدی برای تفسیر ارائه کرده است

مودب با بیان اینکه مبانی امام خمینی(ره) در خصوص قرآن عرفانی است، گفت: قرآن وقتی جمال الهی و مظهر رحمت و سر و اسم اعظم می‌شود، روش فهمش خاص خواهد بود. ایشان بر خلاف دیگر مفسران روش جدیدی را ارائه می‌کنند که مبتنی بر مبانی‌شان است.

وی ادامه داد: مثلاً برخی به روایات ارجاع می‌دهند و برخی فهم قرآن را منوط به فهم قرآن به قرآن می‌دانند، برخی هم معتقدند باید برویم سراغ عقل برویم و یا برخی تاریخ را پیش می‌کشند و برخی همه این روش‌ها را در فهم آیات ملاک قرار می‌دهند مانند مرحوم طبرسی و شیخ طوسی، اما امام معتقد است که ما در فهم قرآن نباید اولویت‌مان روش‌های دیگر باشد و باید به رویکرد عرفانی روی بیاوریم و آن روشی که می‌تواند فهم قرآن را روان کند. ایشان معتقد است که با کمک حالات عرفانی و افاضات قلبی مفسر می‌تواند تواند به فهم قرآن دست یابد.

مؤدب تصریح کرد: امام خمینی(ره) ضمن احترام به مفسرین قبلی معتقدند که چون از روشی عرفانی کمک نگرفته‌اند هنوز گویا تفسیر مهمی برای قرآن نوشته نشده است. خود ایشان در تفسیر سوره حمد نمونه‌هایی از تفسیر عرفانی را بیان می‌کنند. نمونه‌ای از تفسیر عرفانی امام

وی ادامه داد: ایشان در این تفسیر سوره حمد این سؤال را مطرح می‌کنند که چرا خداوند در این سوره و در آیه «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» بار الهی تنها تو را می‌پرستیم و تنها از تو یاری می‌جوییم». (حمد، 5) از فعل جمع و صیغه متکلم مع الغیر استفاده کرده است و از ما خواسته است که ما این‌گونه بگوئیم با اینکه این‌که وقتی ما نماز می‌خوانیم متکلم واحد هستیم.

این استاد دانشگاه قم ادامه داد: این یک سؤالی تفصیلی است که ایشان مطرح می‌کنند و مهم جوابی است که می‌فرمایند، ایشان می‌گویند، عابد اینجا یک حیلۀ شرعیۀ استفاده می‌کند تا عبادتش مورد قبول درگاه خداوند واقع شود و آن این است که عبادت خود را در ضمن سایر مخلوقات که انبیا هم جزء آن هستند، تقدیم بارگاه الهی می‌کند تا به این وسیله عبادت او نیز ضامن قبول شود، زیرا اگر او عبادت خود را به تنهایی به درگاه الهی عرضه می‌کرد چه بسا مورد قبول وارد نمی‌شد.

وی افزود: ایشان می‌فرمایند چون تشریع نماز در اول امر به جماعت بوده، از این جهت این‌طور از همه خواسته شده، گرچه ما ممکن است، نماز را به صورت فرادا بخوانیم، اما عبادتمان جمعی است، چون اصل تشریعش جمعی بوده است.

مؤدب تصریح کرد: از سویی دیگر ایشان ادامه می‌دهند که ما در سر تشریع اذان و اقامه جمله‌ای گفتیم که از آن کشف این سر تا اندازه‌ای می‌شود، اذان اعلان قوای ملکیه و ملکوتیه سالک است، برای حضور در محضر خدا و ادامه به پا داشتن آن‌ها در محضر حضور و چون سالک قوای ملکیه خود را در محضر حاضر نمود، قلب که پیشگاه آن‌هاست به سمت اقامت به پای خواست، پس نعبد و نستعین را به کار برد و تمام اینها به واسطه حضور الهی می‌باشد.

وی ادامه داد: تفسیر عرفانی امام با تفاسیر عرفانی دیگر از جمله تفسیری میبدی که کشف الاسرار را نوشته متفاوت است. او قرآن را در سه مرحله ترجمه، تفسیر و مطالب عرفانی تفسیر می‌کند در حالی که حضرت امام مرحله اول و دوم را گرچه مهم می‌داند اما تأکیدشان بیشتر بر افاضاتی است که به قلب ایشان وارد می‌شود و درک این نکات برای کسی که در مطالعات عرفانی وارد نباشد، دشوار وی نیازمند مطالعه خواهد بود.

مؤدب افزود: حضرت امام تنها در بعد سیاسی شخصیت برجسته‌ای نبوده‌اند، ایشان شخصیتی علمی هم بودند که در ابعاد فلسفی، فقهی، کلامی جایگاهی رفیع داشتند و جوانان باید با این اندیشه‌ها بیشتر آشنا شوند.

این استاد دانشگاه قم در خصوص اینکه امام خمینی(ره) چه مطالب تفسیری داشتند، گفت: امام خمینی(ره) شخصا وارد تفسیرنویسی کل قرآن نشدند. اما مؤسسه حفظ و نشر آثار حضرت امام، تفسیر ده جلدی امام را منتشر کرده است که علاوه بر تفاسیرشان از سوره حمد نکات تفسیری را که در دیگر آثار امام وجود داشته در بر می‌گیرد.